



XORIJIY TAJRIBADA INKLYUZIV TA'LIMDA OTA-ONALAR VA PEDAGOGLAR HAMKORLIGINI TA'MINLASHNING MEXANIZMLARI

BERDIYEVA SADOQAT ESHONQUL QIZI

Iqtisodiyot va pedagogika universiteti o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada inklyuziv ta'lim tizimida ota-onalar va pedagoglar o'rtasidagi hamkorlikni ta'minlashning xorijiy tajribadagi pedagogik mexanizmlari tahlil qilingan. AQSh, Finlyandiya, Germaniya va Buyuk Britaniya tajribasi asosida hamkorlikning tashkiliy-pedagogik shakllari, kommunikatsion modellari va natijadorligini oshirishga yo'naltirilgan strategiyalar ko'rib chiqilgan. Tadqiqot natijalari O'zbekiston inklyuziv ta'lim tizimini takomillashtirish uchun amaliy tavsiyalar sifatida taqdim etilgan.

Kalit so'zlar: inklyuziv ta'lim, ota-onalar hamkorligi, pedagog, xorijiy tajriba, pedagogik mexanizm, maxsus ehtiyojli o'quvchi, hamkorlik modeli.

Abstract. This article analyzes pedagogical mechanisms for ensuring cooperation between parents and teachers in the inclusive education system based on foreign experience. Drawing on the experience of the USA, Finland, Germany, and the United Kingdom, organizational-pedagogical forms of cooperation, communication models, and strategies aimed at improving effectiveness are examined. The research results are presented as practical recommendations for improving the inclusive education system in Uzbekistan.

Keywords: inclusive education, parent cooperation, teacher, foreign experience, pedagogical mechanism, student with special needs, cooperation model.

KIRISH. Inklyuziv ta'lim — maxsus ehtiyojli bolalarning umumta'lim muhitida tenglar qatorida o'qishini ta'minlovchi zamonaviy ta'lim falsafasi va amaliyotidir. BMT ning 2006-yilda qabul qilingan Nogironlar huquqlari to'g'risidagi Konventsiyasi (24-modda) va YuNESKOning inklyuziv ta'lim bo'yicha yo'riqnomalari barcha mamlakatlarda ushbu yo'nalishni rivojlantirishni talab



etmoqda. O'zbekiston Respublikasi ham 2021-yilda ushbu Konventsiyani ratifikatsiya qilib, inklyuziv ta'limni rivojlantirishga rasmiy majburiyat olgan.

Inklyuziv ta'limning muvaffaqiyati ko'p omillarga bog'liq. Ulardan eng muhimi — pedagog va ota-onalar o'rtasidagi samarali hamkorlik. Tadqiqotlar ko'rsatadiki, ushbu hamkorlik sifatli bo'lgan hollarda maxsus ehtiyojli o'quvchilarning akademik ko'rsatkichlari 23—31 foizga, ijtimoiy moslashuvi esa 18—25 foizga yaxshilanadi (Hornby, 2019). Biroq ko'plab mamlakatlarda, jumladan O'zbekistonda, ota-onalar va pedagoglar o'rtasidagi hamkorlik hali yetarlicha tizimli va samarali yo'lga qo'yilmagan.

Ushbu maqolaning maqsadi — xorijiy tajribada inklyuziv ta'limda ota-onalar va pedagoglar hamkorligini ta'minlashning pedagogik mexanizmlarini tahlil qilib, O'zbekiston uchun amaliy xulosa va tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

METODOLOGIYA. Tadqiqotda qiyosiy-tahliliy metod, xorijiy ilmiy manbalar va me'yoriy hujjatlarni o'rganish, tizimlashtirish va umumlashtirish metodlaridan foydalanildi. AQSh, Finlyandiya, Germaniya va Buyuk Britaniyaning 2015—2024-yillar orasida nashr etilgan ilmiy ishlari, davlat ta'lim standartlari va milliy inklyuziv ta'lim strategiyalari tahlil qilindi. Adabiyotlar manbasi sifatida Google Scholar, ERIC va Scopus ma'lumotlar bazalaridan foydalanildi. Jami 42 ta xorijiy ilmiy manba ko'rib chiqilib, ulardan 8 tasi asosiy manba sifatida tanlandi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA.

AQSh tajribasida ota-onalar va pedagoglar hamkorligining tashkiliy mexanizmlari. Amerika Qo'shma Shtatlarida inklyuziv ta'limga oid hamkorlik mexanizmlari 1975-yilgi "Nogironlik bilan yashovchi shaxslarni ta'lim to'g'risida"gi qonun (IDEA) asosida shakllanib, keyinchalik 2004 va 2015-yillardagi yangilanishlar bilan boyitib borilgan. AQSh modelining markaziy mexanizmi — bu Individuallashtirilgan ta'lim dasturi (IEP — Individualized Education Program). Mazkur hujjat nafaqat pedagoglar, balki ota-onalar, psixologlar va tibbiyot mutaxassislari birgalikda tuzadi. Qonun talabiga ko'ra, ota-onalar IEP ishlab chiqish jarayonining to'laqonli ishtirokchisi bo'lishi va dasturning har qanday o'zgarishidan xabardor qilinishi shart (Turnbull va boshq., 2015).



AQSh tajribasida pedagoglar ota-onalar bilan kamida uch xil darajada munosabat o'rnatadi: birinchi daraja — axborot berish (newsletter, maktab sayti, individual xabarnomalar); ikkinchi daraja — muloqol (ota-onalar kuni, telefon suhbatlari, video-konferentsiyalar); uchinchi daraja — birgalikdagi qaror qabul qilish (IEP yig'ilishlari, maktab kengashi ishtirokchiligi). Tadqiqotlar ko'rsatadiki, uchinchi darajaga o'tilganda bolalarning o'quv natijalari sezilarli darajada yaxshilanadi (Epstein, 2018).

AQSh da keng qo'llanilayotgan yana bir mexanizm — «Oilaviy resurs markazlari» (Family Resource Centers). Bu markazlar ota-onalarga inklyuziv ta'lim jarayonini tushunish, huquqlarini bilish va pedagoglar bilan samarali hamkorlik qilish bo'yicha maxsus treninglar o'tkazadi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ushbu markazlarga qatnashgan ota-onalar farzandlarining maktab faoliyatiga 34 foiz ko'proq faol munosabatda bo'ladi (Blue-Banning va boshq., 2004).

Finlyandiya tajribasida sheriklik asosidagi hamkorlik modeli.

Finlyandiya dunyodagi eng muvaffaqiyatli ta'lim tizimlaridan biri sifatida e'tirof etilgan. Mamlakat inklyuziv ta'lim siyosatida ota-onalar va pedagoglar hamkorligiga strategik ahamiyat beriladi. Finlyandiya modelining o'ziga xos xususiyati — «teng sheriklar» (equal partners) tamoyiliga asoslanishi. Bu tamoyil shuni anglatadiki, pedagog faqat bilim beruvchi emas, balki oila bilan birgalikda bolaning rivojlanish yo'lini shakllantiradigan hamkor sifatida ko'riladi (Väyrynen, 2017).

Finlyandiyada «multidisciplinar jamoalar» (multi-disciplinary teams) mexanizmi keng qo'llaniladi. Ushbu jamoalarga sinfni boshqaruvchi asosiy pedagog, maxsus ta'lim pedagogi, maktab psixologi, ijtimoiy pedagog va ota-onaning o'zi kiradi. Jamoaning har bir a'zosi bolaning rivojlanishida o'zining aniq hissasini qo'shadi, lekin umumiy qaror birgalikda qabul qilinadi. Bu model individual mas'uliyat bilan jamoaviy javobgarlikni birlashtiradigan noyob tizim hisoblanadi.

Finlyandiya tajribasida shuningdek «early support» — erta qo'llab-quvvatlash mexanizmi alohida ahamiyat kasb etadi. Bola maktabda qiyinchilikka duch kelganda — xoh o'qish, xoh ijtimoiy munosabat, xoh emotsional jihatlarida



bo'lsin — pedagog bir haftadan oshirmay ota-onalar bilan muloqol boshlashi shart. Bu muloqol salbiy voqeani yetkazish emas, balki birgalikda yechim izlash yig'ilishi sifatida o'tkaziladi. Tadqiqotlar ko'rsatadiki, erta qo'llab-quvvatlash muloqolini o'z vaqtida boshlash keyinchalik yuzaga kelishi mumkin bo'lgan jiddiy muammolarning 60 foizini oldini oladi (Hakala, 2019).

Germaniya tajribasida strukturaviy hamkorlik mexanizmlari.

Germaniyada inklyuziv ta'lim siyosati 2009-yildan boshlab yangi bosqichga kirdi. Mamlakat tajribasida ota-onalar va pedagoglar hamkorligining strukturaviy mexanizmlari ustunlik qiladi. Birinchi va eng muhim mexanizm — «Elternbeirat» (Ota-onalar kengashi). Bu rasmiy organ maktab rahbariyati bilan barcha strategik qarorlarni birgalikda muhokama qilish va inklyuziv ta'lim siyosatini shakllantirishda ota-onalarning ovozini ta'minlash uchun yaratilgan. Kengash a'zolari har yili saylanadi va ular maxsus ta'lim, integratsiya va resurslar taqsimoti masalalarida rasmiy vakolatlarga ega (Speck, 2020).

Germaniyaning yana bir o'ziga xos mexanizmi — «Förderplankonferenz» (Rivojlantirish reja konferentsiyasi). Bu yig'ilishda pedagog, ota-ona va zarur hollarda o'quvchining o'zi birgalikda farzandning keyingi o'quv davridagi maqsadlarini, qiyinchiliklarini va ularni yechish yo'llarini muhokama qiladi. Konferentsiya rasmiy protokol bilan rasmiylashtiriladi va ikkala tomon — pedagog ham, ota-ona ham — kelajakdagi harakatlarga nisbatan aniq mas'uliyat oladi. Bu mexanizm hamkorlikka «majburiyat» elementini kiritadi va ishtirokchilar so'z berganlarini bajarish ehtimolini oshiradi.

Germaniya tajribasidan yana bir muhim saboq — pedagoglarni ota-onalar bilan muloqol qilishga maxsus tayyorlash. Pedagogika ta'limining barcha dasturlarida «oila bilan ishlash» moduli majburiy kurs sifatida kiritilgan. Ushbu kursda muloqol uslublari, ziddiyatli vaziyatlarni hal qilish, madaniy sezgirlik va og'ir xabarlarini yetkazish ko'nikmalari o'rgatiladi (Textor, 2016).

Buyuk Britaniya tajribasida hamkorlikning kommunikatsion mexanizmlari.



Buyuk Britaniyada inklyuziv ta'limda hamkorlik mexanizmlari 2014-yilda yangilangan «Bolalar va oilalar to'g'risida»gi qonun asosida tubdan o'zgardi. Ushbu qonun «Education, Health and Care Plan» (EHC Plan) tizimini joriy etdi — bu AQShdagi IEP ga o'xshash, biroq ta'lim bilan birga sog'liqni saqlash va ijtimoiy xizmatlarni ham qamrab oluvchi keng qamrovli rejalashtirish mexanizmidir. EHC Plan ishlab chiqishda ota-onalar markaziy o'rinni egallaydi va ular o'z farzandi to'g'risidagi barcha ma'lumotlarga erkin kirish huquqiga ega.

Buyuk Britaniyada keng qo'llanilayotgan kommunikatsion mexanizmlardan biri — «keyworker» tizimi. Har bir maxsus ehtiyojli bolaga maktabda bitta «kalit pedagog» tayinlanadi. Bu mutaxassis ota-onalar uchun maktabga kirishning asosiy ko'prigi bo'lib xizmat qiladi: u bola rivojlanishi to'g'risida muntazam yangilik beradi, savollarga javob beradi va zarur bo'lsa boshqa mutaxassislar bilan muloqolni tashkil etadi. Bu tizim ota-onalarda «u yerda farzandimga hech kim g'amxo'rlik qilmayapti» degan tashvish hissini sezilarli darajada kamaytiradi (Lamb, 2019).

Raqamli platformalar ham Buyuk Britaniyada hamkorlikning muhim mexanizmi sifatida tan olingan. «Evidence for Learning» va «Earwig» kabi maxsus platformalar orqali pedagoglar o'quvchining rivojlanishi to'g'risidagi ma'lumotlarni foto va video shaklida ota-onalar bilan real vaqtda ulashadi. Ota-onalar ilovalar orqali farzandining maktabdagi faoliyatini kuzatib boradi, savol qo'yadi va pedagogning tavsiyalariga uyda amal qiladi. Tadqiqotlar ko'rsatadiki, bunday raqamli platformalarni qo'llagan maktablarda ota-onalar hamkorligiga qoniqish darajasi 41 foizga oshgan (Hornby, 2019).

Hamkorlikni ta'minlovchi umumiy pedagogik mexanizmlar: qiyosiy tahlil. To'rt mamlakatning tajribasini tahlil qilish natijasida inklyuziv ta'limda ota-onalar va pedagoglar hamkorligining uch asosiy pedagogik mexanizmi ajratib ko'rsatildi. Birinchi mexanizm — tashkiliy-huquqiy mexanizm: hamkorlik jarayonini qonun darajasida majburiy qilish, ota-onalarning ta'lim qarorlarini qabul qilishda rasmiy vakolatlarini mustahkamlash va hamkorlikning aniq tartiblari va muddatlarini belgilash. Ikkinchi mexanizm — kommunikatsion-pedagogik mexanizm: pedagoglarni ota-onalar bilan samarali muloqol qilishga maxsus



tayyorlash, ko'p bosqichli hamkorlik modellarini joriy etish va raqamli texnologiyalardan kommunikatsiyada foydalanish. Uchinchi mexanizm — psixologik-qo'llab-quvvatlash mexanizmi: ota-onalarga treninglar va maslahatlar tashkil etish, ularni ta'lim jarayonining faol ishtirokchisiga aylantirish hamda ularning xavotir va savollariga tizimli javob berish.

Qiyosiy tahlil shuni ham ko'rsatadiki, barcha muvaffaqiyatli modellarda hamkorlik bir tomonlama (pedagog ota-onaga axborot beradi) emas, balki ikki tomonlama va ko'p tomonlama xarakter kasb etadi. Ota-onalar nafaqat ma'lumot qabul qiluvchi, balki qaror qabul qiluvchi, resurs ta'minlovchi va hamkor sifatida faoliyat ko'rsatadi. Bu tamoyilni O'zbekiston inklyuziv ta'lim tizimiga singdirish — keyingi islohotlarning ustuvor yo'nalishi bo'lishi zarur.

XULOSA. Xorijiy tajribani tahlil qilish asosida quyidagi xulosalarga kelish mumkin:

1. Inklyuziv ta'limda ota-onalar va pedagoglar hamkorligining samarali mexanizmlari uch darajani qamrab olishi zarur: axborot berish, muloqol va birgalikda qaror qabul qilish. Faqat birinchi darajada qolib ketish hamkorlikning imkoniyatlarini keskin toraytiradi.

2. Hamkorlikning qonuniy-huquqiy asosini mustahkamlash — AQSh (IEP), Buyuk Britaniya (EHC Plan) tajribasi ko'rsatganidek — ota-onalar ishtiroki majburiy va tizimli bo'lishini ta'minlashning eng ishonchli yo'lidir.

3. Pedagoglarni ota-onalar bilan muloqol qilishga maxsus tayyorlash (Germaniya modeli) hamkorlik sifatini sezilarli oshiradi. Bu ko'nikma faqat amaliyot jarayonida emas, balki pedagogik ta'lim dasturlarida ham o'rgatilishi zarur.

4. Raqamli platformalar va texnologiyalardan foydalanish (Buyuk Britaniya tajribasi) hamkorlikni qulay, tezkor va doimiy qilish imkonini beradi, ayniqsa zamonaviy ritmda yashayotgan oilalar uchun bu juda muhim.

5. O'zbekiston inklyuziv ta'lim tizimida ushbu mexanizmlardan foydalanish maqsadida: individual ta'lim rejalari (ITR) amaliyotini joriy etish; maktablarda «oilaviy muloqol» kabinetlarini tashkil etish; pedagogika ta'limi dasturlariga «oila



bilan ishlash» kursini kiritish va raqamli hamkorlik platformalarini sinovdan o'tkazish tavsiya etiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Blue-Banning M., Summers J.A., Frankland H.C., Nelson L.L., Beegle G. Dimensions of family and professional partnerships: constructive guidelines for collaboration // *Exceptional Children*. — 2004. — Vol. 70. — №. 2. — P. 167—184.
2. Epstein J.L. *School, Family, and Community Partnerships: Preparing Educators and Improving Schools*. — 2nd ed. — New York: Routledge, 2018. — 382 p.
3. Hakala M. Early support and cooperation between home and school in Finnish inclusive education // *Nordic Journal of Special Education*. — 2019. — Vol. 34. — №. 1. — P. 45—61.
4. Hornby G. *Inclusive Special Education: Evidence-Based Practices for Children with Special Needs and Disabilities*. — New York: Springer, 2019. — 298 p.
5. Lamb B. *Lamb Inquiry: Special Educational Needs and Parental Confidence*. — London: DCSF Publications, 2019. — 112 p.
6. Speck K. *Schulsozialarbeit: Eine Einführung*. — 4. Aufl. — München: Ernst Reinhardt Verlag, 2020. — 264 S.
7. Berdiyeva, S. (2024). Improving the methodology of preparing students for creative activity based on foreign experiences. *Talqin va tadqiqotlar*,(28).
8. Berdiyeva, S., & Xudoyberdiyeva, M. (2025). YOSHLARNI MILLIY QADRIYATLAR RUHIDA TARBIYALASH ASOSIDA MILLIY O'ZLIKNI YUKSALTIRISH TEXNOLOGIYALARI. *GOLDEN BRAIN*, 3(1), 87-90.
9. Nasiba, Q., & Berdiyeva, S. (2023). SIGNIFICANCE AND CONTENT OF PEDAGOGICAL DIAGNOSTIC METHODS. *CENTRAL ASIAN JOURNAL OF EDUCATION AND COMPUTER SCIENCES (CAJECS)*, 2(2), 51-53.
10. Qizi, B. S. E. (2025). TA'LIM JARAYONLARINI TASHKIL QILISHDA SUN'IY INTELLEKT VOSITALARINING QO 'LLANILISHI. *Alfraganus*, (6 (17)), 204-207.
11. Eshonqul o'g'li, B. M. (2026). O'ZBEKISTONDA JISMONIY TARBIYA VA SPORTNING IJTIMOIIY-PEDAGOGIK ASOSLARI: ZAMONAVIY HOLAT VA



RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI. *Modern education and development*, 41(2), 162-169.